

Vahid Hacıbəy oğlu Abbasov
Lalə Maarif qızı Vəliyeva

UOT: 330.1.; 330.3; JEL: B10.

Makroiqtisadi tarazlıq modellərinin müqayisəli təhlili

Xülasə

Məlumdur ki, makroiqtisadi tarazlıq iqtisadi sistemin bütöv bir orqanizm kimi balanslaşdırılmış vəziyyətidir və eyni zamanda, makroiqtisadi analizin fundamental problemidir. Bu məqalədə də makroiqtisadi tarazlıq, onun modelləri və makroiqtisadi tarazlığa dair baxışlar öz əksini tapır. Tarazlığın ideal, real, qismən və ümumi növləri ayrılır. Müxtəlif tarixi dövrlərdə iqtisadi tarazlığa dair çoxlu sayda modellər mövcud olmuşdur. Məqalədə F.Kenedən başlayaraq J.B.Seyin, K.Marksın, L.Valrasın, C.M.Keynsin, V.Leontyevin tarazlıq nəzəriyyələrinin ümumi xarakteristikası, onların yaranması və təmin olunma şərtləri verilmişdir. Həmçinin, makroiqtisadi tarazlıq modelləri olan AD-AS və İS-LM modellərinin əsas müddəaları qiymətləndirilmişdir. Bazar iqtisadiyyatının tələb, təklif və qiymət səviyyəsinin nisbətinin dəyişməsi prosesləri nəticəsində qaçılmaz olaraq makroiqtisadi tarazlıq vəziyyətinə gəlidiyi göstərilir. İS-LM modelinə yeni yanaşma verilmiş, "gözlənilən İS-LM modeli" təhlil olunmuşdur. Azərbaycanın əmtəə bazarında tarazlıq problemləri araşdırılmış və təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: makroiqtisadi tarazlıq, məcmu tələb, məcmu təklif, İS-LM modeli, AD-AS modeli, SAB modeli

Giriş

Siyasi tədbirlərin inkişaf etməkdə olan ölkələrdə uzunmüddətli iqtisadi inkişafa necə təsir etdiyini başa düşmək yalnız maraqlı bir mövzu deyil, həm də bu gün yoxsulluqda yaşayan milyardlarla insan üçün həyati əhəmiyyəti olan bir məsələdir. 1990-cı illərdə müzakirə olunan əsas mövzu makroiqtisadi siyasət ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə artım arasındakı əlaqə idi. Dünya Bankı və BVF-nin inkişaf etməkdə olan ölkələrin artımı təşviq edən siyasətlərini həyata keçirməyə məcbur etmək məqsədilə hazırladığı struktur tənzimləmə proqramları sayəsində bu mövzu aktual oldu. Bu proqramın vacib bir hissəsi makroiqtisadi tarazlıq çərçivəsi yaratmaq idi. "Makroiqtisadi tarazlıq" termini iqtisadiyyatın xarici şoklara qarşı möhkəmləndirilməsi ilə iqtisadi artım üçün hazırladığı bir siyasət konseptini təsvir edir. Daha geniş şəkildə desək, "makroiqtisadi sabitlik" termini xarici şoklara qarşı zəifliyi minimuma endirən milli iqtisadiyyatı təsvir edir və bu da davamlı inkişaf üçün perspektivləri artırır. Makroiqtisadi tarazlıq konsepsiyası son onilliklər ərzində iqtisadi müzakirələrdə əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. I Dünya Müharibəsindən sonra keynsçi düşüncə hakim olmuşdur ki, burada makroiqtisadi sabitlik daxili və xarici balansın uyğunluğunu özündə birləşdirir. Bu da öz növbəsində, inflyasiyanın aşağı həddi ilə xarakterizə olunan tam məşğulluğu və stabil iqtisadi artımı nəzərdə tuturdu. Zamanla keynsian düşüncəni real iqtisadi aktivliyə yönəldərək fiskal balans və qiymət sabitliyi diqqət mərkəzində durdu [5, p.3].

İqtisadi tarazlıq və onun növləri

İqtisadi sistem istehsalın bütün elementlərini daim müəyyən nisbətlərdə, eləcə də bütün iqtisadi əlaqələri təkrarlamadan mövcud ola bilməz. Bu əlaqələrin subyektləri makroiqtisadiyyatda ümumi iqtisadi agentlərdir. Onların iqtisadi əlaqələri, bir-birinə olan bağlılığı qarşılıqlı razılışma, balans və ya iqtisadi tarazlıq tələb edir. Ən ümumi formada

İqtisadi tarazlıq resurslar və istehlak arasındakı uyğunluq şəklində, bazar əmtəə və xidmətlərinin yaradılması və onların cəmiyyət üzvləri arasında bölgüsü üçün məhdud resurslardan istifadə üsulu kimi çıxış edir. Tarazlıq cəmiyyətdə hər kəsə uyğun seçimi əks etdirir. Bu cür tarazlığın şərtləri aşağıdakı cədvəldə verilib:

İqtisadi tarazlığın şərtləri

İqtisadi sistemin elementləri	İqtisadi tarazlığın şərtləri
İqtisadi fərdlər	Azad (şəxsi) resurs sahibləri
İstehlakçı	Davranış məhsulların faydalılığının maksimallaşdırılmasına yönəldilmiş
Firma	Fəaliyyət mənfəətin maksimallaşdırılmasına yönəldilmiş
İşçi	Davranışı istehsal amili - əməyin satışından əldə olunan gəlirin maksimumlaşdırılmasına yönəldilmiş
Bazar	Mübadilə iştirakçılarının strategiyalarının optimallığı
Rifah	Onun istənilən iki iştirakçısı üçün mübadilədə əldə etdikləri hər hansı məhsulun faydalılığı baxımından tarazlıq
Makroiqtisadi təkrar istehsal	Optimal dayanıqlı iqtisadi artım

Mənbə: [1, c.142]

İqtisadi nəzəriyyədə iqtisadi tarazlığın bir neçə növünü ayırırlar:

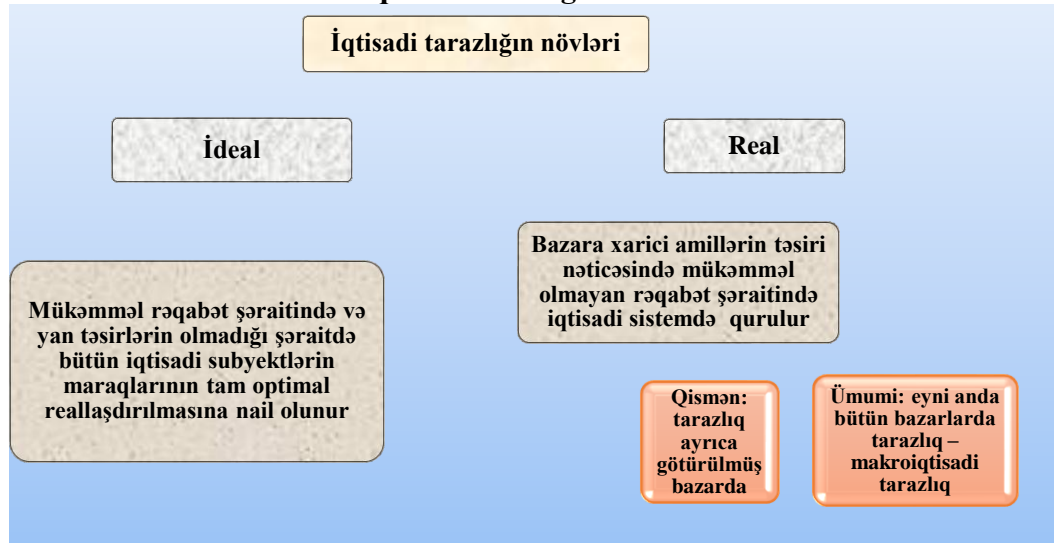
- Qismən tarazlıq - iqtisadiyyatın bir-birinə bağlı iki parametrisinin və ya aspektinin kəmiyyət uyğunluğudur.
- Ümumi tarazlıq - iqtisadi sistemin bütün sahələrinin əlaqəli inkişafıdır.
- Makroiqtisadi tarazlıq - ictimai təkrar istehsalın mərkəzi problemi. İdeal və real tarazlıqlar ayrılır.
- İdeal tarazlıq - milli iqtisadiyyatın bütün sektorlarında, bölmələrində, struktur elementlərində bütün fərdlərin iqtisadi davranışlarında onların maraqlarının tam optimal reallaşdırılmasına nail olunur.

Belə tarazlığa nail olma təkrar istehsalın aşağıdakı şərtlərinə riayət olunmasını tələb edir:

- ☞ Bütün fərdlər bazarda tələbat malları tapmalıdır;
- ☞ Bütün sahibkarlar bazarda istehsal amilləri tapmalıdır;
- ☞ Ötən ilin bütün məhsulu reallaşdırılmalıdır.

İdeal tarazlıq mükəmməl rəqabətin və yan təsirlərin olmamasına əsaslanır, hansı ki, bu real deyil, çünki real iqtisadiyyatda nə mükəmməl rəqabət, nə də xalis bazar mövcud deyil. Böhranlar və inflyasiya iqtisadiyyatı tarazlıq vəziyyətindən çıxarır. Real makroiqtisadi tarazlıq – iqtisadi sistemdə mükəmməl olmayan rəqabət və bazara yan təsirlərin olduğu şəraitdə yaranan tarazlıqdır. Makroiqtisadi tarazlıq dedikdə, balansla və bütün iqtisadi proseslərin proporsionallığı ilə xarakterizə olunan iqtisadi sistemin bütövlükdə tarazlığı nəzərdə tutulur. Makroiqtisadi tarazlıq probleminin kökləri və daimi inkişafı əməyin ictimai bölgüsündə, ixtisaslaşma və birgə istehsalatda irəliləyiş ilə bağlıdır. Milli iqtisadiyyatın ayrı-ayrı şöbələri varsa, onların fəaliyyətinin uyğunsuzluğu da mümkündür. Bundan əlavə, sahələr arasındakı əlaqələr daim müxtəlif amillərin təsirləri ilə dəyişir: texnoloji inkişaf, məhsul çeşidi, tələbin dəyişməsi, xarici təsirlərin olması və s. Buna görə də bu əlaqələrin qorunması vacibdir. Üstəlik, real həyatda iqtisadi statik və dinamik hadisələr bir-birinə sıx bağlıdır: əgər güman etsək ki, hər hansı bir anda bir balans varsa, onda, o, tez və daimi şəkildə pozulur və tez də bərpa edilir. Bu proses balans ətrafında dalğalanma kimi göstərilə bilər. Belə hal iqtisad elmində “tarazlıq-bərabərsizlik” adını alıb. Bəzi hallarda, pozulan tarazlıq özünü tənziqləmə qabiliyyətinə görə bazar sisteminin özü tərəfindən bərpa olunursa, digər hallarda, pozulan tarazlığın bərpa olunması hökumətin müdaxiləsini tələb edir.

İqtisadi tarazlığın növləri

Ümumi tarazlığın təmin olunmasına milli iqtisadiyyatın bazarlarının birində onun digər komponentlərinə və bütövlükdə dünya bazarına dəyişikliklərin təsiri nəticəsi kimi baxıla bilər. Burada bütün sferalarda və ya milli iqtisadiyyatın hər hansı sferalarında iqtisadi proseslərin dəyişikliyi, həmçinin, onların bir-birini tamamlama və bir-birinə dəyişikliyi nəzərə alınır. Belə yanaşmanın vacibliyinə İran körfəzi ölkələri tərəfindən 1970-ci illərdə qəbul olunan neftin qiymətinin 3 dəfə artması nəticəsində əksər sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə qiymət və iqtisadi inkişafın digər göstəricilərinin dəyişikliyi misal göstərmək olar. Ayrıca firmanın və bütövlükdə milli iqtisadiyyatın mənfəətinin maksimumlaşdırılmasının əsası olan istehsalın səmərəliliyinin artırılması amilləri və şərtlərinin araşdırılması bütün müasir iqtisadi məktəblərin, nəzəriyyələrin və istiqamətlərin əsas problemini əks etdirir. Bu vəzifənin uğurlu həllinin əsas şərti makroiqtisadi (ümumi) tarazlığın təmin olunmasıdır.

Həqiqi tarazlığın ideal tarazlıqla və ya nəzəri tarazlığın istənilən tarazlıqla üst-üstə düşməməsi ictimai istehsalın qanunauyğunluğunun nəzəri təhlilini və makroiqtisadi tarazlığın abstrakt sxem və modelinin işlənməsinin vacibliyini azaltmır. Bu modellər iqtisadi mexanizmi anlamağa, real prosesləri ideal proseslərdən ayıran amillərin müəyyən olunmasına, optimal iqtisadi siyasətin formalaşdırılmasına kömək edir. Hal-hazırda iqtisad elmində müxtəlif tarixi dövrlərdə bu problemə yanaşmanın xüsusiyyətlərini xarakterizə edən çoxlu sayda makroiqtisadi tarazlıq modelləri mövcuddur.

İqtisadi tarazlıq modelləri

Müəlliflər	Tarazlığın təmin olunma şərti	Modellərin ümumi xarakteristikası
F.Kene (1694-1774)	Əsas sinif – torpaq sahibləridir. Qiymətlər daimidir. Dövlətin və xaricinin rolu nəzərə alınmır.	Tarazlığa siniflər arasındakı mübadilə proseslərini qurmaq yolu ilə nail olunur, hansı ki, nəticədə xalis məhsulun bölgüsü baş verir
J.B.Sey (1767-1832)	Iqtisadi sistem “təklifə yönəlir” və bütün gəlir istehlaka xərclənir	Makroiqtisadi təklif xüsusi tələbi yaradır və tarazlaşdırır, hansı ki, onun əsasında hər bir satıcının, eyni zamanda, məhsulun alıcısı olduğu vəziyyət dayanır
K.Marks (1818-1883)	Tarazlığın təmini ictimai məhsulun dəyərinin elementləri arasında və ictimai istehsalın iki bölməsi arasında	Sadə təkrar istehsalda: $I(m+v)=IIc$, onda $I(c+v+m)=Ic+IIc$; $I(c+v+m)=IIc+Ic$; Geniş təkrar istehsalda $I(m+v)>IIc$, onda $I(c+v+m)>Ic+Ic$; $II(c+v+m)<IIc+Ic$
L.Valras (1834-1910)	Model xətti tənlik sisteminə əsaslanır. Əsas rolu hər bir məhsula olan tələbə	Son məhsulun ümumi təklifi sahiblərinə istehsalın bütün amillərinin gətirdiyi gəlirlərin cəmi kimi son

		təklif arasındakı tarazlığı təmin edən qiymətlərin tarazlığı oynayır.	məhsulun ümumi tələbinə bərabər olmalıdır. $\sum_{j=1}^m P_j X_j = \sum_{j=1}^n V_j Y_j$ təklif tələb
C.Keyns (1883-1946)	(1883-1946)	Pul bazarının qısamüddətli iqtisadi tarazlıq modeli – vacib şərt: investisiyanın yığıma bərabərliyi (S=I)	$\frac{M_s}{P} = \frac{M_d}{P} = L\left(Y, r, \frac{M_0}{P}\right)$ burada, M_s - pul təklifi, M_d - pula tələb, M_0 - mövcud pul kütləsi, P - qiymət səviyyəsi, L - istiqrazlar, r - faiz dərəcəsi, Y - real gəlir.
V.Leontyev (1905-1999)	(1905-1999)	Sahələrarası balans modeli “Məsərəflər-buraxılış”	Sahələr, sahələrarası və ümumi tarazlığı təmin edən sahələrarası balans modelinin şahmat şəklində quruluşu

Cədvəldən də göründüyü kimi, müxtəlif dövrlərdə müxtəlif iqtisadçıların makroiqtisadi tarazlıq probleminə dair fikirləri müxtəlif olmuşdur. Məsələn, F.Kene XVIII əsr Fransa iqtisadiyyatı nümunəsinə əsaslanan sadə təkrar istehsal modelini yaratmışdır. J.B.Sey özünün “Siyasi iqtisad haqqında Traktat”ında (1803) iddia edirdi ki, hər zaman gəlirlərin səviyyəsi tam məşğulluq zamanı yaradılmış məhsulları almağa kifayət edir [14, c.24-25, 27]. Bu müddəə “Sey qanunu”na əsaslanır. Sey qanununa əsasən istehsal prosesinin gedişində istehsal olunan məhsulların dəyərində bərabər gəlir yaradılır, başqa sözlə, məhsulların təklifi öz tələbini yaradır. Lakin Sey qanununun prinsipial çatışmazlıqları var. Belə ki, bütün gəlirin xərclənəcəyinə zəmanət yoxdur. Gəlirin bir hissəsi yığıma sərf oluna bilər ki, bu da, tələbdə və istehlakda mənfi əks olunur. Çünki belə olan halda, məhsulun bir hissəsi satılmayacaq, istehsal ixtisar olunacaq, işsizlik artacaq və gəlirlər azalacaq. Beləliklə, makroiqtisadi tarazlıq yığımdan asılı olur. K.Marksın makroiqtisadi tarazlıq modeli ümumi ictimai məhsul ilə kapitalın hərəkəti nəzəriyyəsinə əsaslanır. Makrosəviyyədə fəaliyyət göstərən ictimai kapital fərdi kapitalların cəmini onların dövriyyə prosesində qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığında əks etdirir. İctimai kapitalın fəaliyyəti prosesində dəyər və natural formada ümumi ictimai kapital (ÜİK) müəyyən olunur.

Dəyər formasında ÜİK 3 hissədən ibarətdir:

- əsas kapital – c (istehlak olunmuş istehsal vasitələrinin dəyəri)
- dəyişən kapital – v (işçi qüvvəsinin təkrar istehsal fondu)
- əlavə dəyər – T (il ərzində yaradılmış əlavə dəyər)

Beləliklə, ÜİK-in dəyəri $c+v+m=T$ olacaq. Natural formada ÜİK 2 əsas bölməyə ayrılır: I – istehsalda istifadə olunan və kapital formasında olan istehsal vasitələrinin istehsalı; II – istehlakda sərf olunan və gəlir formasında olan istehlak şeylərinin istehsalı.

K.Marks sadə və geniş kapitalist ictimai təkrar istehsalın sxemini qurmuşdur. Onun fikrincə, ictimai təkrar istehsal həm dəyişilməz ölçüdə (sadə təkrar istehsal), həm də artan ölçüdə (geniş təkrar istehsal) mövcud ola bilər [11, c.877]. ÜİK dəyər və natural formada aşağıdakı kimi əks olunur:

I - $c+v+m$ (istehsal vasitələrinin istehsalı)

II - $c+v+m$ (istehlak şeylərinin istehsalı).

Sadə təkrar istehsal zamanı geniş təkrar istehsalın əsasını təşkil edən əlavə dəyər kapitalistlər tərəfindən gəlir formasında istifadə olunur. Nəticədə, istehsal əvvəlki ölçüdə təkrarlanır. Beləliklə, sadə təkrar istehsal zamanı tarazlığın əsas şərti aşağıdakı kimi olacaqdır:

$$I(v+t) = IIc$$

Tarazlığın istehsal şərtləri isə aşağıdakı kimi olacaqdır:

$$I(c+v+t) = Ic + IIc; \quad II(c+v+t) = I(v+t) + II(v+t).$$

Verilən bərabərlik onu göstərir ki, I bölmənin məhsulu hər iki bölmənin bərpa fonduna, II bölmənin məhsulları isə xalis ictimai məhsula bərabər olmalıdır.

Geniş təkrar istehsal zamanı, hər iki bölmənin əlavə dəyərinin bir hissəsi yığım məqsədinə, daha doğrusu, kapitalın artırılması məqsədinə yönləndirilir. O, əlavə istehsal

vasitələrinin və işçi qüvvəsinin alınmasında istifadə olunur. Ona görə də, geniş təkrar istehsal zamanı tarazlığın təmin olunması üçün aşağıdakı şərt vacibdir:

$$I(v+t) > IIc; I(c+v+t) > Ic + IIc;$$

$$II(c+v+t) < I(v+t) + II(v+t).$$

Buradan belə nəticə çıxır ki, I bölmənin xalis məhsulu II bölmənin istehsal vasitələrinin bərpası fondundan hər iki bölmədə istehsalı genişləndirmək üçün zəruri olan istehsal vasitələrinin yığılmış dəyəri miqdarında artıq olmalıdır [11, c.1078]. Makroiqtisadi tarazlığı təmin edən ictimai təkrar istehsal prosesi o deməkdir ki, birincisi, hansı halda sahibkar özünün bütün məhsullarını satır; ikincisi, bazarda işçilər və kapitalistlər şəxsi istehlak üçün ictimai məhsulun hansı hissəsini alırlar; üçüncüsü, kapitalistlər bazarda istehlak olunmuş istehsal vasitələrinin bərpası üçün ictimai məhsulun hansı hissəsindən istehsal vasitələri tapırlar; dördüncüsü, ümumi məhsul hansı yolla təkcə şəxsi və istehsal tələbatlarının ödənməsinə deyil, həm də yığılı və geniş təkrar istehsalı təmin etməyə imkan verir.

Maksimum faydalılıq prinsipi əsasında ilk makroiqtisadi tarazlığın neoklassik modelini XIX əsrin böyük iqtisadçı-riyaziyyatçısı Lozanna məktəbinin yaradıcısı L.Valras qurmuşdur. O, özünün "Xalis siyasi iqtisad elminin elementləri" (1874) əsərində A.Smitin fərdi əmtəə istehlakçısının (alıcı) və ya fərdi əmtəə istehsalçısının (satıcı) birbaşa bazar qiymətlərinə təsir edə bilməyəcəyi azad (mükəmməl) rəqabət bazarının "görünməz əlləri" haqqında nəzəriyyəsini ciddi riyazi dilə çevirmiş və formalaşdırmışdır [8]. L.Valrasın iqtisadi tarazlıq nəzəriyyəsinin inkişafındakı xidməti ilk növbədə, onun iqtisadiyyata yeganə makroiqtisadi bütövlük kimi təhlilinə yanaşma zərurətini əsaslandırmaq, müxtəlif malların bazarlarını bir sistemə bağlamaq olmuşdur. L.Valrasın ümumi tarazlıq modelinin əsasında elə bir vəziyyət dayanır ki, müqavilələr şərti xarakter daşıyır və əgər tələb təklifi üstələyirsə və ya təklif tələbi üstələyirsə, müqavilələrə malların alınmasından və pulun ödənməsindən əvvəl müəyyən müddətdə yenidən baxıla bilər. Sonuncu, əməliyyatların iştirakçılarının daimi büdcəsi ilə, bir əmtəənin qiymətinin başqa bir əmtəənin natural vahidində ifadə olunduğu nisbi qiymətlərin artmasını stimullaşdıracaq və təklifin tələbdən çox olması qiymətlərin azalmasına gətirib çıxaracaqdır. Nisbi qiymətlərin, tələbin və təklifin qarşılıqlı əlaqəsi tələbin dəyişməsi malların nisbi qiymətlərindəki dəyişiklik ilə müşayiət olunmasına gətirib çıxarır. Və alıcılar malları onların daha az təklifi zamanı olan tələbini təmin etmək üçün daha yuxarı qiymətə alacaqlar. İstehsalçılar əgər tələb təklifdən az olarsa gəlir itirməmək üçün aşağı qiymətə satmayacaqlar. Qiymət, tələb və təklifin bu cür dinamikası alıcıların məhsul alışından faydanı maksimallaşdırmağa çalışdığı, satıcıların isə xərclərini minimallaşdırmağa və gəlirlərini maksimallaşdırmağa çalışdığı bazarlarda müşayiət olunur. Bunun əsasında bütün baxılan bazarlarda artıq tələb ilə artıq təklifin üst-üstə düşdüyü şərti ilə L.Valrasın qanununu müəyyən etmək olar. Tələb və təklifin təhlilinə əsaslanan L.Valrasın ümumi tarazlıq modeli bütöv bərabərlik sistemini əhatə edir. Onların arasında aparıcı rol iki bazarın tarazlığını xarakterizə edən bərabərlik sistemində aiddir: istehsal xidmətləri və tələbat malları. İstehsal xidmətləri bazarında satıcı qismində istehsal amillərinin (torpaq, əmək, kapital, başlıca olaraq, pul) sahibləri çıxış edirlər. Alıcıları isə istehlak mallarını istehsal edən sahibkarlar təşkil edir. İstehlak malları bazarında istehsal amilləri sahibləri ilə sahibkarlar yerlərini dəyişirlər. Buradan görünür ki, cari qiymətlər tələbin və təklifin bir-birinə bərabər olduğu ümumi dəyərdən asılıdır. Məhz bu qiymətlər iqtisadi sistemin bütün rəşional üzvləri üçün maksimum faydanı təmin edir. Nəticə olaraq, L.Valrasın ümumi tarazlıq modelinə əsasən, məhsulların alışı və satışı zamanı müqavilələrin bağlanma prosesində bazarlarda elə nisbi qiymətlər müəyyən olunur ki, bu zaman bütün istənilən məhsullar satılır və alınır və artıq tələblə atıq təklif yaranmır. L.Valrasa görə, tarazlıq vəziyyəti 3 şərti nəzərdə tutur:

- Birincisi, istehsal amillərinin təklifi və tələbi bərabərdir, onların əsasında daimi qiymətlər müəyyən olunur;
- İkincisi, məhsulların (xidmətlərin) təklifi və tələbi bərabərdir və daimi qiymətlər əsasında reallaşdırılır;
- Üçüncüsü, məhsulların qiymətləri istehsal xərclərinə müvafiq olur.

Valras modelindən çıxan əsas nəticə yalnız əmtəə bazarında deyil, həm də bütün bazarlarda tənzimləyici alət kimi bütün qiymətlərin bir-birinə bağlılığı və qarşılıqlı əlaqəli olmasıdır. İstehlak mallarının qiymətləri istehsal amillərinin qiymətləri ilə, işçi qüvvəsinin qiymətləri ilə – məhsullara nəzarət və qiymətlərin təsiri və s. ilə qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı fəaliyyət nəticəsində müəyyən olunur. Taraz qiymətlər bütün bazarların (əmtəə bazarının, əmək bazarının, pul bazarının və s.) qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində müəyyən olunur. Valras modeli – milli iqtisadiyyatın sadələşdirilmiş şərti bir şəklidir. O, tarazlığın müəyyən olunmasına inkişafda, dinamikada baxmır. Onda praktikada fəaliyyət göstərən bir çox amillər, məsələn, psixoloji motivlər, gözləmə nəzərə alınmır. Modeldə bazarların ehtiyaclarına uyğun olan və cavab verən inkişaf etmiş bazarlara baxılır. Valrasın nəzəri modeli sosial-iqtisadi münasibətlərin və qarşılıqlı əlaqələrin riyazi əsaslandırılması üzrə iqtisad elminin vacib bölmələrinin gələcək inkişafı üçün əsas oldu.

Neoklassiklərdən fərqli olaraq, C.M.Keyns bazar iqtisadiyyatı üçün qeyri-tarazlığın xarakterik olduğunu düşünürdü: o, tam məşğulluğu təmin etmir və özünü tənzimləmə mexanizminə tabe olmur [3, pp.69-73]. Belə ki, C.M.Keyns neoklassik nəzəriyyənin iki əsas tezisini tənqid edirdi. Birincisi, o, investisiya, yığım və faiz dərəcələri arasındakı əlaqənin xarakteri ilə razılaşmırdı. Məsələ bundadır ki, investisiya ilə yığım arasında uyğunsuzluq mövcuddur. Çünki müxtəlif iqtisadi marağa və motivlərə sahib yığım subyektləri ilə investorlar əhalinin ayrı-ayrı təbəqələrini təmsil edirlər. Bəziləri pul yığımını edirlər ki, ev alsın, digəri torpaq, digəri maşın və s., investisiyanın motivi də fərqlidir. Belə motiv, misal üçün, investisiyanın ölçüsündən və effektivliyindən asılı olan mənfəət ola bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, investisiyanın mənbəyi təkə yığım yox, həm də kredit təşkilatları ola bilər. Nəticədə yığım və investisiya prosesi üst-üstə düşmür və hansı ki, istehsalın, gəlirin, məşğulluğun və qiymətin ümumi ölçüsündə dalğalanmalarla müşahidə olunur. İkincisi, iqtisadiyyat qeyri-dinamik bir şəkildə inkişaf edir, neoklassiklərin düşündüyü kimi, qiymətlərlə əmək haqlarının nisbətində elastiklik yoxdur. Burada monopolist-istehsalçının mövcudluğu ilə əlaqədar bazarın qeyri-mükəmməlliyi ortaya çıxır. C.M.Keynsin fikrinə görə, bu şərtlərdə məcmu tələb dəyişkən, qiymətlər isə qeyri-elastik olaraq, işsizliyin uzun müddət davam etməsinə səbəb olur. Buna görə də, məcmu tələbin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi vacibdir [4, pp.53-54].

C.M.Keynslə razılaşsaq, istehsal olunmuş məhsulların və xidmətlərin həcmi ümumi xərclərin (və ya ümumi tələbin) səviyyəsi ilə, daha doğrusu, məhsul və xidmətlərə çəkilən xərclər ilə birbaşa əlaqəlidir. Ümumi xərclərin əsas hissəsi istehlakdan ibarətdir ki, bu da yığımın bir yerdə vergiləri ödədikdən sonra qalan gəlirə bərabərdir. Buna görə də, bu gəlir təkə istehlakı deyil, həm də yığımın müəyyən edir. Bundan başqa, istehlakın və yığımın həcmi istehlakçı borcu, kapitalın həcmi və s. amillərdən asılıdır. Ümumi xərclərin növbəti tərkib hissəsini investisiya təşkil edir ki, onun da həcmi iki amildən asılıdır: real faiz dərəcələri və xalis mənfəət normasından. Investisiya xərclərinin həcminə əsas kapitalın əldə edilməsi, istismarı və saxlanılmasına, bu kapitalın dəyişilməsinə, texnologiyaya çəkilən xərclər və digər vaxt amilləri təsir edir. Beləliklə, məcmu tələbin həcmi müəyyən edən göstərilən istehlak və investisiya xərcləri stabil deyil.

C.M.Keyns hesab edir ki, iqtisadiyyatı balanslaşdırmaq, onun tarazlığını təmin etmək üçün “səmərəli tələb” vacibdir [2, s.18-20]. Səmərəli tələb istehlak və investisiya xərclərindən

ibarətdir. Səmərəli tələbi dəstəkləmək investisiyaların artımı ilə bu tələbin artımını birləşdirən multiplikatorun köməyi ilə mümkündür. Bu zaman, hər bir investisiya yığıma və istehlaka gedən şəxsi gəlirlərə çevrilir. Nəticədə, “səmərəli tələb”in artımı ilkin investisiyanın daha da artırılmış həcmi qədər olur. Multiplikator insanların gəlirlərin hansı hissəsinin istehlaka xərcləmələrindən birbaşa asılı olur. Lakin şəxsi istehlak gəlirlərdən daha az dərəcədə olsa da, gəlirlərin artımı ilə o da artır. Bu, insanlarda yığıma meyli olan psixoloji faktorla izah olunur. C.M.Keynsin fikrinə görə, məhz psixoloji faktor ümumi gəlirdə istehlakın payını azaldır. Ümumi gəlirdə istehlakın payının azalmasını təbii qəbul edərək, C.M.Keyns qeyd edir ki, ümumi gəlirin tərkib hissəsi olan investisiyanı dəstəkləmək lazımdır. Dövlət xüsusi investisiyaları vergi, pul-kredit siyasəti və dövlət xərcləri ilə dəstəkləməlidir. Bu yolla “səmərəli tələb”in çatışmazlığı əlavə dövlət tələbi ilə kompensasiya olunur ki, bu da makroiqtisadi tarazlığa nail olmağa imkan verir.

İctimai təkrar istehsalın baxılan modelləri makroiqtisadi tarazlığın şərtlərini əks etdirir. Lakin onlar iqtisadiyyatın inkişafını proqnozlaşdırmaq, milli iqtisadiyyatın rəşional nisbətlərini və strukturunu müəyyən etmək, onların inkişaf perspektivləri, investisiyaların dinamikası, materialtutumlu və enerjıtutumlu istehsal, məşğulluq səviyyəsi və xarici iqtisadi əlaqələr kimi praktiki məsələləri həll etməyə imkan vermir. Bu məsələlərin həlli üçün Sahələrarası Balans Modelindən (SAB) istifadə olunur [1, cc.471-486].

Xətti cəbrdən istifadə edərək “Şahmat tipli” cədvəl köməyi ilə sahələrarası əlaqələrin analizi metodu ilk dəfə 30-cu illərdə Nobel mükafatı laureatı rus əsilli amerikan iqtisadçısı V.V.Leontyev tərəfindən ABŞ iqtisadiyyatının makrostrukturunu öyrənmək üçün tətbiq olunub. V.V.Leontyev tərəfindən tətbiq olunmasına 1923-1924-cü illərdə SSRİ-də milli iqtisadi balansın tərtib olunma təcrübəsinin təsir etdiyi metod “məsrəflər-buraxılış” adını almışdır. İlk sahələrarası balans “ABŞ-in iqtisadi sistemində “məsrəflər-buraxılış” nisbətinin kəmiyyətə təhlili” adı altında ABŞ-da 1936-cı ildə dərc olunub [12, pp.105-125]. Daha sonra isə 1941-ci ildə 1929-cu il üçün hesablanan 41 ölçülü sahələrarası axın cədvəli tərtib olundu ki, sonradan 10 ölçü daxilində birləşdi. Onun əsasında V.V.Leontyev son tələbi (ümumi yığım, cari istehlak, dövlət satınalmaları) ödəmək üçün zəruri olan ümumi məhsul buraxılışının həcmi hesabladı. Bu sahələrarası balans cədvəli 1941-ci ildə V.V.Leontyevin “1919-1929-cu illər Amerika iqtisadiyyatının strukturu: tarazlıq nəzəriyyəsinin empirik tətbiqi” monoqrafiyasında dərc olundu [16 pp.164-177]. SAB modeli demək olar bütün makroiqtisadi təkrar istehsal prosesini əhatə edir. Bu, ondan ÜMM-in istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak sferalarının, aralıq məhsulun, ictimai son məhsulun, milli gəlirin, milli iqtisadiyyatda maddi axınların, daxili-xarici əlaqələrin makroiqtisadi təhlili məqsədi üçün istifadə etməyə imkan verir. Bununla belə, V.V.Leontyevin modelində makroiqtisadiyyatın bazar proseslərinin tsikliyi kimi vacib problemlər öz əksini tapmayıb. V.V.Leontyevin SAB modeli ÜMM-in strukturunun “şahmat tipli” cədvəlini əks etdirir. Cədvəldə şaquli xətt üzrə hər sahənin məsrəfləri, üfüqi xətt üzrə isə sahələr üzrə buraxılış verilir. Cədvəli şaquli xətt üzrə oxuyarkən hər sahənin aralıq məhsulunun istehlakı və onun son məhsulun və milli gəlirin yaradılmasına olan qatqısını müəyyən etmək olar. Cədvəli üfüqi xətt üzrə oxuyarkən isə istehlakın sahə strukturunu həm bu və ya digər sahədə yaradılan aralıq məhsulun bir hissəsi kimi, həm də son məhsulun bir hissəsi kimi ayırmaq olar. Bu cür qruplaşdırma son məhsulun natural və dəyər strukturunu təyin etməyə imkan verir. Matris formada V.V.Leontyevin SAB modeli aşağıdakı kimidir:

$X = ax + y$, burada, a – birbaşa xərclərin texnoloji əmsal matrisi, x – milli iqtisadiyyatın müvafiq sahələrinin ümumi məhsulu, y – sahənin son məhsul buraxılışıdır.

SAB modeli verilən məhsul (x) zamanı son məhsul buraxılışını (y), verilən son məhsulda isə onun istehsalı üçün milli iqtisadiyyatın sahələr üzrə ümumi məhsulunun zəruri

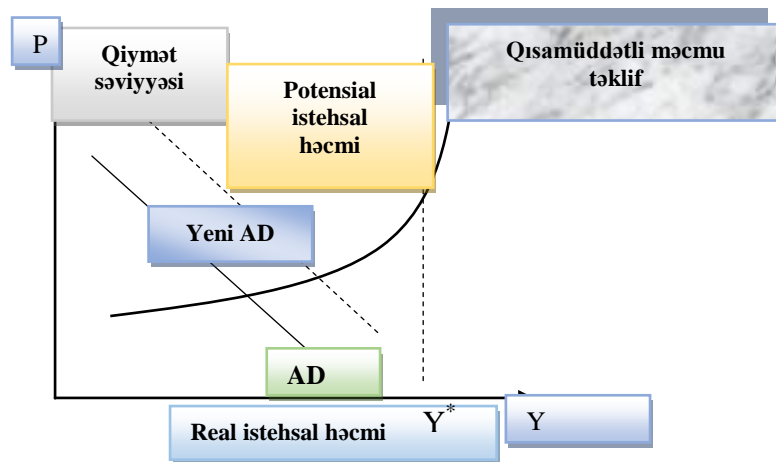
olan həcmi tapmağa imkan verir. 500 sahəni əhatə edən SAB modeli təkcə makroiqtisadi vəziyyəti təhlil etməyə yox, həm də onun inkişafını proqnozlaşdırmağa imkan verir. V.V.Leontyevin metodu əsasında bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda BMT tərəfindən tövsiyə edilən milli hesablar sisteminə uyğun olaraq SAB modelləri tərtib edilir. Makroiqtisadi tarazlıq məcmu tələblə məcmu təklif bir-birinə bərabər olduğu zaman yaranır. Buna görə də, makroiqtisadi tarazlığı açmaq üçün məcmu tələblə məcmu təklifin xarakteristikalarına baxmaq lazımdır. Məcmu tələb - istehlakçıların, müəssisələrin və dövlətin qiymətin müxtəlif səviyyələrində almağa hazır olduqları milli iqtisadiyyatın real həcmidir [13, c.264]. Məcmu tələbin təhlilinə C.M.Keyns böyük əhəmiyyət vermişdir. O, tələbi iqtisadiyyatı böhrandan çıxaran əsas faktor hesab edirdi. Ona görə də, iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin Keyns modelini bəzən tələbin idarə olunması konsepsiyası adlandırırlar. C.M.Keynsdən fərqli olaraq, klassiklər bazarın avtomatik özünü tənzimləmə mövqeyində dayanırdılar [13, c.266-267]. Məcmu təklif – bazarda müxtəlif qiymətlər səviyyəsində istehsalçılar tərəfindən təklif oluna biləcək məhsul və xidmətlərin məcmusudur [13, c.267].

AD-AS modeli məcmu tələbin məcmu təklifə bərabər olduğu haldakı qiymət səviyyəsini və real istehsal həcmi göstərir. Məcmu tələb əyrisi (AD) aşağı meyillidir (qrafik 1). Bu da aşağı qiymət səviyyəsində istehsal daha çox tələb olmasını göstərir. Məcmu tələbin aşağı meyilli olmasına 3 effekt təsir göstərir:

- Pigu və ya real balans effekti. Əgər ölkədə real qiymətlərin səviyyəsi aşağı enirsə, real sərvət artır.
- Keyns və ya faiz dərəcəsi effekti. Məhsulların qiyməti düşürsə, pula olan tələb azalır. Bu faiz dərəcəsinə aşağı endirir. Investisiya imkanları genişləndiyi üçün istehsal artır.
- Xalis ixrac effekti. Hansı ölkədə ki, qiymətlər qalxırsa, onun məhsulları xarici məhsullar qarşısında daha az rəqabət qabiliyyətli olur və ixrac azalır. Daha az ixrac edən müəssisə daha az istehsal edir. Qiymətlər düşdükdə isə əksinə olur.

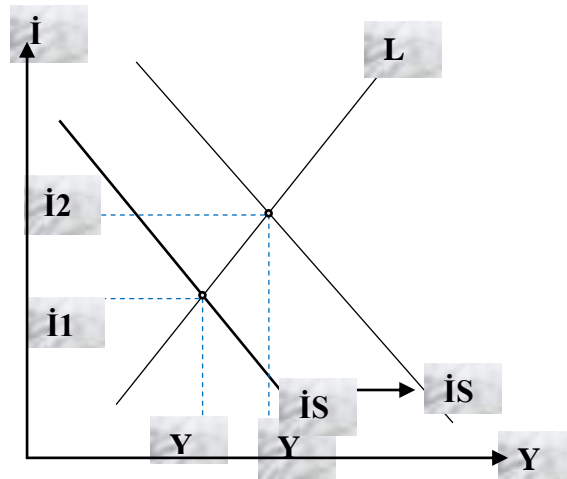
Məcmu təklif əyrisi (AS) isə aşağı istehsal səviyyələrində üfqi (elastik) və bütün istehsal amillərinin tam istifadə olunduğu potensial istehsal nöqtəsindən etibarən isə şaquli (qeyri-elastik) olur. Nə qədər ki, istehsal öz potensial səviyyəsinə çatmayıb, məcmu tələbin genişlənməsi özü ilə daha yüksək qiymət və istehsal səviyyəsi gətirəcək. AD-AS diaqramı inflasiya ilə bağlı müxtəlif makroiqtisadi hadisələri izah etmək üçün də istifadə edilir. Həmçinin bu model müxtəlif makroiqtisadi siyasətlərin effektlərini izah etmək üçün geniş pedaqoji əhəmiyyətə malikdir.

AD-AS Modeli

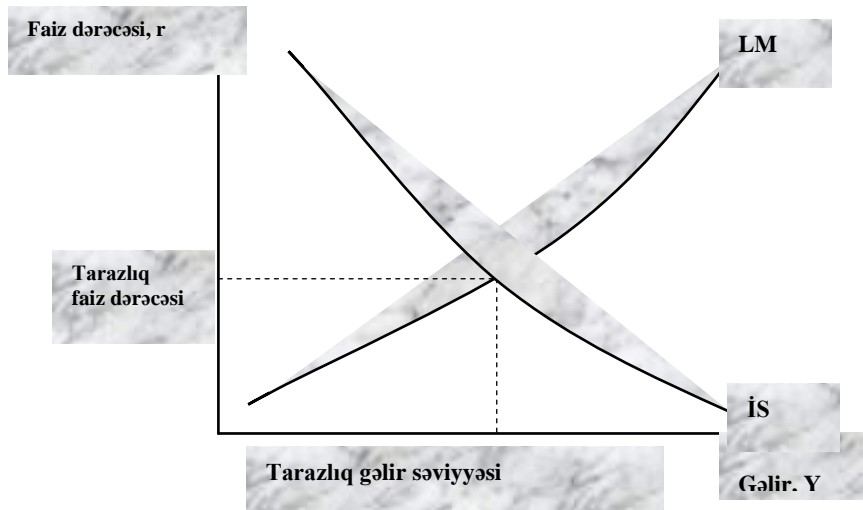

Yuxarıda göstərilən makroiqtisadi tarazlıq modelləri məhsul və xidmətlər bazarını pul amillərini nəzərə almadan təsvir edirdi. Ümumi tarazlığın təhlilinə pul bazarının daxil edilməsi məhsul və pul bazarında eyni zamanda qarşılıqlı əlaqənin tədqiq olunmasına imkan verən İS-LM modeli ilə mümkün oldu. İS-LM modeli C.M.Keynsin nəzəri fərziyyəsinə əsaslanır. İlk dəfə o, C.R.Hiks və A.Hansenin əsərlərində təqdim edildi. İS-LM modeli onu göstərir ki, ümumi makroiqtisadi tarazlığa məhsul və pul bazarlarının tarazlığı zamanı nail olunur. Məhsul bazarında tarazlıq investisiyalar (I) yığıma (S) bərabər olduğu zaman yaranır ki, bu da IS əyrisini göstərir: $I=S$. Pul bazarında tarazlıq vəziyyəti pul tələbinin L pul təklifinə M bərabər olduğunu göstərir. Bu vəziyyət "likvidlik-pul" LM xəttini əks etdirir.

İS-LM Modeli

LM və İS əyrilərinin kəsişmə nöqtəsi o deməkdir ki, gəlirlərin Y_0 səviyyəsində pul və məhsul bazarlarında tarazlığa r_0 faiz dərəcəsində nail olunacaqdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu modeldə faiz dərəcəsi məhsul və pul bazarı arasında əsas əlaqələndirici vasitədir [13, c.283-284]. Son illərdə makroiqtisadi fəaliyyətin müəyyənləşdirilməsini və pul-kredit siyasəti qaydalarının tərtib edilməsini müzakirə etmək üçün daha çox istifadə olunan yeni İS-LM modeli işlənib hazırlanmışdır. Bu modeli çox vaxt mikrofundamentlərdən qurula biləcəyi üçün "İS-LM modelinin optimallaşdırılması" adlandırırlar. Alternativ olaraq isə "gözlənilən İS-LM modeli" adlandırırlar, çünki əhəmiyyətli modelin davranış tənlikləri bu mikrofundamentlərin təklif etdiyi gözlənilən şərtləri əhatə

etmək üçün dəyişdirilir və yeni çərçivə rəşional gözləntilərlə təhlil edilir. Beləliklə, Yeni İS-LM modeli mərkəzi banka inflyasiyanın hədəf alınmasını göstərir. Bu onu göstərir ki, real iqtisadi fəaliyyətə mərkəzi bankın uzunmüddətli təsirində əhəmiyyətli məhdudiyətlər var və hətta siyasətin qaydalarının seçilməsində də məhdudiyətlər mövcuddur. Lakin Yeni İS-LM modeli, eyni zamanda, mərkəzi bankın pul-kredit siyasəti qaydalarının seçilməsi ilə, həmçinin, pul-kredit siyasəti şokları vasitəsi ilə makroiqtisadi dalğalanmalara qarşı təsir göstərə biləcəyini göstərir [9, pp.45-46].

Azərbaycanın əmtəə bazarında tarazlıq

Azərbaycanda bu sahədə vəziyyəti təhlil etmək məqsədilə Dövlət Statistika Komitəsinin materiallarından istifadə etməklə, 2010-2018-ci illər üçün əmtəə bazarında tarazlığı hesablamışıq. 2018-ci ildə məcmu təklif 141,5 mlrd. manat, məcmu tələb isə 109,6 mlrd. manat olmuşdur. Məcmu tələb məcmu təklifdən 22% az olmuşdur. Bu da əsasən daxili tələbin azlığı və xarici bazarlarda konyunkturanın dəyişilməsi ilə izah olunur. Milli bazarın tələbi isə 66,3 mlrd. manata və ya məcmu təklifin 47%- nə bərabər olmuşdur. Göründüyü kimi, tədqiq etdiyimiz bütün illərdə məcmu təkliflə məcmu tələb arasında tarazlıq olmamışdır. Lakin 2018-ci il ilə 2010-cu ili müqayisə etsək milli bazarın məcmu təklifdə payı az da olsa, yəni 4% artmışdır. Bu isə onu göstərir ki, ölkənin iqtisadi inkişafı xarici konyunkturadan hələ də asılıdır. Apardığımız hesablamaların nəticələrindən görünür ki, 2010-cu ildə mütləq rəqəmlərlə 28,8 mlrd. manatdan 2018-ci ildə 66,3 mlrd. manata qədər artmışdır.

Azərbaycan Respublikasının əmtəə bazarında tarazlıq (mln. manat)

	2010	2015	2016	2017	2018
Mal və xidmətlərin ümumi buraxılışı	57797,5	78991,1	87715,2	101963,2	111451,6
İdxal	8782,3	18927,9	26375,4	29439,5	30098,8
Məcmu təklif	66579,8	97919,0	114090,6	131402,7	141550,4
İxrac	23060,5	20552,8	28054,0	34147,5	43323,6
Son istehlak:	21149,1	37342,9	43228,5	48482,2	50257,9
- ev təsərrüfatlarının istehlakı	16528,3	30595,3	35196,7	40210,2	42144,5
- dövlət idarələrinin istehlakı	4620,8	6747,6	8031,8	8272	8113,4
Ümumi yığım	7669,0	15179,4	15518,1	17147,6	16019,6
Milli bazarın tələbi (s.5+s.6)	28818,1	52522,3	58746,6	65629,8	66277,5
Məcmu təkliflə milli bazarın arasındakı fərq (s.3-s.7)	37761,7	45395,8	55344,0	65772,9	75272,9
Məcmu tələb (s.4+s.5+s.6)	51878,6	73075,1	86800,6	99777,3	109601,1

Araşdırma apardığımız dövrdə daxili bazarla müqayisədə xarici bazarın tələbi daha miqyaslı artdığına görə, həm məcmu təklifin strukturunun diversifikasiyası və həm də məcmu tələbin sürətlə və miqyaslı artırılması davam etdirilməlidir. Çünki məcmu tələbin artırılması istehsalı genişləndirməyə, əmək bazarında tarazlığın yaranmasına və səmərəli məşğulluğa gətirib çıxaran amillərdəndir. Bu cür tədbirlər kifayət qədər ödəmə qabiliyyətli tələbi təmin edər və daxili bazarın inkişafını sürətləndirər. Əhalinin gəlirlərinin artırılması ölkədə ödəmə qabiliyyətli məcmu tələbi artırır, bununla da, milli istehsalın genişləndirilməsi üçün investisiya fəaliyyətini stimullaşdırır. Taraz iqtisadiyyatda artıq istehsal gücləri, artıq məhsullar, resursların tətbiqində gərginlik olmamalıdır. Tarazlıq o deməkdir ki, istehsalın ümumi strukturu istehlakın strukturuna uyğunlaşdırılmışdır. Bazar tarazlığının şərti bütün əsas bazarlarda tələb və təklifin tarazlığının olmasıdır. İqtisadi nəzəriyyə və praktika belə bir tarazlığın əldə edilməsi inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatının formalaşması kimi qiymətləndirilir [10, s.111].

Nəticə

Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki: iqtisadi inkişaf makroiqtisadi tarazlıqdan asılıdır. Buna görə də, makroiqtisadi tarazlığa nail olmaq ən vacib problemlərdən biridir. Bu səbəbdən də, makroiqtisadi tarazlığın yaradılması bütün tarixi dövrlərdə iqtisadçıların hər zaman maraq dairəsində olanməsələ olmuşdur. Müxtəlif dövrlərdə makroiqtisadi tarazlığa müxtəlif yanaşmalar olmuşdur. Beləliklə də, bir çox makroiqtisadi tarazlıq nəzəriyyələri yaranmışdır. Bu nəzəriyyələrdən çıxan nəticə isə belədir: K.Marksın makroiqtisadi tarazlıq modeli ümumi ictimai məhsul ilə kapitalın hərəkəti nəzəriyyəsinə əsaslanır. Makroiqtisadi tarazlığı təmin edən ictimai təkrar istehsal prosesi o deməkdir ki, 1-cisi, hansı halda sahibkar özünün bütün məhsullarını satır; 2-cisi, bazarda işçilər və kapitalistlər şəxsi istehlak üçün ictimai məhsulun hansı hissəsini alırlar; 3-cüsü, kapitalistlər bazarda istehlak olunmuş istehsal vasitələrinin bərpası üçün ictimai məhsulun hansı hissəsindən istehsal vasitələri tapırlar; 4-cüsü isə, ümumi məhsul hansı yolla təkcə şəxsi və istehsal tələbatlarının ödənməsinə deyil, həm də yığılı və geniş təkrar istehsalı təmin etməyə imkan verir. Valrasın modelindən çıxan əsas nəticə yalnız əmtəə bazarında deyil, həm də bütün bazarlarda tənzimləyici alət kimi bütün qiymətlərin bir-birinə bağlılığı və qarşılıqlı əlaqəli olmasıdır. C.M.Keyns qeyd edir ki, ümumi gəlirin tərkib hissəsi olan investisiyanı dəstəkləmək lazımdır. Dövlət xüsusi investisiyaları vergi, pul-kredit siyasəti və dövlət xərcləri ilə dəstəkləməlidir. Bu yolla “səmərəli tələb”in çatışmazlığı əlavə dövlət tələbi ilə kompensasiya olunur ki, bu da makroiqtisadi tarazlığa nail olmağa imkan verir. V.V.Leontyevin SAB modeli ÜMM-in strukturunun “şahmat tipli” cədvəlini əks etdirir və ondan ÜMM-in istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak sferalarının, aralıq məhsulun, ictimai son məhsulun, milli gəlirin, milli iqtisadiyyatda maddi axınların, daxili-xarici əlaqələrin makroiqtisadi təhlili məqsədi üçün istifadə edilir. Bununla belə, V.V.Leontyevin modelində makroiqtisadiyyatın bazar proseslərinin tsikliyi kimi vacib problemlər öz əksini tapmayıb. Makroiqtisadiyyatda tarazlığı müəyyən etmək üçün bir neçə modeldən istifadə olunur. Makroiqtisadi tarazlıq məcmu tələblə məcmu təklif bir-birinə bərabər olduğu zaman yaranır. Buna görə də, makroiqtisadi tarazlığı açmaq üçün məcmu tələblə məcmu təklifin tarazlığı olan AD-AS modelindən istifadə olunur.

Azərbaycanda əmtəə bazarında tarazlığı təmin etmək üçün məcmu tələblə məcmu təklif arasındakı fərqi azaltmaq, məcmu tələbi artırmaq lazımdır. Yerli məhsulların daxili tələbi ödəyə bilməsi üçün ölkənin emal sənayesində və aqrar sektorunda köklü struktur dəyişikliklərinin miqyasının genişləndirilməsi tələb olunur. Ölkənin daxili istehsalının strukturunda istehlak mallarının istehsalının sürətlə və böyük miqyasda inkişaf etdirilməsi zəruridir. Bundan başqa, son istehlakın məcmu tələbdəki xüsusi çəkisini də artırmaq tələb olunur.

Ədəbiyyat

1. Ş.Məmmədova, N.Əmiraslanova. Müasir iqtisadi nəzəriyyələr /Dərs vəsaiti/, Sumqayıt, 2016, 165 səh.
2. T.Hüseynov. Azərbaycanın milli iqtisadi inkişaf modeli: nəzəriyyə və praktika. Bakı 2015, 466 səh.
3. В.С.Аргамонов, А.И.Попов, С.А.Иванов и др. Экономическая теория. Учебник для вузов-СПб, 2010. 528 с.
4. А.Г.Гранберг. Василий Леонтьев в мировой и отечественной экономической науке //Экономический журнал ВШЭ: журнал, 2006, № 3, стр. 471-486, 554
5. К.Маркс. Капитал Том 2, Глава 20, 21. Москва, 2001, 1344 с.
6. Л. Вальрас. Элементы чистой политической экономии. М.: Изограф, 2000, 448 с.
7. Ж.Б.Сей. Трактат по политической экономии. Москва, 2007, стр. 67

8. Н.С.Чернецова. Экономическая теория: пособие /Н.С. Чернецова, В.А. Скворцова, И.Е. Медушевская. М.: КНОРУС, 2009, 264 с.
9. Jose Antonio Ocampo. //A Broad view of macroeconomic stability// DESA Working Paper No. 1, October 2005, p. 21
- 10.L.P.Rochon, S.Rossi. New Keynesian economics /An introduction to Macroeconomics A Heterodox Approach to Economic Analysis/. MA, USA, 2016, p.399
11. Robert G.King, // The New IS-LM Model: Language, Logic, and Limits// Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly Volume 86, No. 3, Summer 2000, pp. 45-104
- 12.Snowdon & Vane Modern Macroeconomics. Keynes and the quantity theory of money, 2005, p.807
13. Wassily W.Leontief. //Quantitative Input and Output Relations in the Economic Systems of the United States// The Review of Economics and Statistics, Vol. 18, No. 3 (Aug., 1936), pp. 105-125
14. Wassily W.Leontief. /The structure of American economy, 1919-1929. An empirical application of equilibrium analysis/ Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 1941, P.180

Вахид Гаджибек оглу Аббасов
Лала Maarif гызы Велиева

Сравнительный анализ моделей макроэкономического равновесия

Известно, что макроэкономическое равновесие является сбалансированным состоянием экономической системы в целом и в то же время фундаментальной проблемой макроэкономического анализа. В этой статье также представлен обзор макроэкономического баланса, его моделей и взгляды на макроэкономическое равновесие. Идеальные, реалистичные, частичные и общие типы баланса различаются. В разные исторические периоды существовали многочисленные модели экономического равновесия. В статье начиная с Ф.Кене приведены общие характеристики теорий равновесия Ж.Б.Сейя, К.Маркса, Л.Валраса, К.Кейнса, В.Леонтьева, их создание и условия. Также были оценены основные положения моделей AD-AS и IS-LM, которые являются моделями макроэкономического равновесия. Показано, что рыночная экономика неизбежно находится в состоянии макроэкономического равновесия в результате процессов изменения соотношения спроса, предложения и цены. Анализируя «ожидаемую модель IS-LM» дается новый подход к модели IS-LM. Изучены проблемы равновесия на азербайджанском товарном рынке и даны рекомендации.

Ключевые слова: Макроэкономическое равновесие, совокупный спрос, совокупное предложение, модель IS-LM, модель AD-AS, модель МОБ

Vahid Hajibey Abbasov
Lala Maarif Valiyeva

Comparative analysis of macroeconomic equilibrium models

It is known that macroeconomic equilibrium is a balanced state of the economic system as a whole and at the same time is a fundamental problem of macroeconomic analysis. This article also provides an overview of the macroeconomic balance, its models and views on the macroeconomic equilibrium. Ideal, realistic, partial and general types of balance vary. In different historical periods, there were numerous models of economic equilibrium. Starting article by F. Kene, the general characteristics of the equilibrium theories by J.B.Say, K.Marx, L. Walras, C.Keynes, W.Leontief, their creation and conditions are given. The key points of the AD-AS and IS-LM models, which are models of macroeconomic equilibrium, were also evaluated. It is shown that a market economy is inevitably in a state of macroeconomic equilibrium as a result of processes of changing the ratio of demand, supply and price. A new approach to the IS-LM model is given by analyzing the "expected IS-LM model". Studied the problems of equilibrium in the Azerbaijani commodity market and made recommendations.

Keywords: *Macroeconomic equilibrium, aggregate demand, aggregate supply, IS-LM model, AD-AS model, IIB model*

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 11.02.2020.

Çapa qəbul olunub: 18.02.2020.